

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2021/2

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **GAFFAROVA SHAKHNOZA
NURITDINOVNA**
Ensuring equal rights of women and
men: the experience of Uzbekistan

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY
HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 13 **ХАМИДУЛИН МИХАИЛ
БОРИСОВИЧ**
**АБДУЛОВ ДАМИР
РУСТАМОВИЧ**
О вопросах несоответствия
бухгалтерского и корпоративного
законодательства

- 19 **ЯКУБОВ ШУХРАТ
УММАТАЛИЕВИЧ**
Давлат бюджети устидан
жамоатчилик назоратини амалга
ошириш

- 35 **ЭРГАШЕВ ИКРОМ
АБДУРАСУЛОВИЧ**
Солиқ маданиятини юскалтириш
солиқ интизомини таъминлашнинг
муҳим элементи

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI.
OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 43 **БОЛТАЕВ МАНСУРЖОН
СОТИВОЛДИЕВИЧ**
Ихтиёрий тиббий суғурта
шартномаси объектини аниқлаш
муаммолари

53 **ҒУЛОМОВ АҚМАЛЖОН
ШУКУРИЛЛАЕВИЧ**

Қишлоқ хўжалигида шартномавий
мажбуриятни бажармаганлик учун
қарздорнинг айбдорлик
презумпцияси

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI.
AGRAR HUQUQI. EKOLOGIK HUQUQ

59 **УЗАКОВА ҒЎЗАЛ ШАРИПОВНА**
Шаҳарларда қурилиш фаолиятини
экологизациялашнинг ҳуқуқий
масалалари

71 **ТОШБОВА РОБИЯ СОБИРОВНА**
Вопросы дальнейшего
совершенствования водно-
кадастрового законодательства
Узбекистана

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING
OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

88 **MUSAEV DJAMALIDDIN
KAMALOVICH**
International crime prevention
experience in the field of drug
trafficking, psychotropic substances
and their analogues

96 **ОЧИЛОВ САМАРИДДИН
КАМОЛИДДИНОВИЧ**
Шартли ҳукм қилиш институтининг
юримдик табиати

105 **ТАШЕВ АЗИЗБЕК ИБРАГИМОВИЧ**
Возникновение и развитие института
отведения несовершеннолетних от
системы правосудия

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA. TEZKOR-QIDIRUV
HUQUQI VA SUD EKSPERTIZASI

113 **ЧОРИЕВА ДИЛБАР
МЕНГДАБИЛОВНА**
Ишни судга қадар юритишда
ҳимоячи фаолиятида тортишув
принципининг таъминланиши
аҳамияти

- 127 **АБДУЛЛАЕВ РУСТАМ
КАХРАМАНОВИЧ**
Ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг
криминалистик таъминоти
мақсад ва вазифалари

- 136 **КАБИРЗОДА ГАВХАРОЙ
КОСИМИ**
Проблемы процессуально-
правовых основ уголовного
преследования

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 145 **БИНАКУЛОВ АЛИЖОН
БОЛИ ЎҒЛИ**
Мажбурий тиббий суғурта:
халқаро-ҳуқуқий асослар, хорижий
давлатлар тажрибаси ва
Ўзбекистонда унинг ҳуқуқий
асосларини яратиш

- 157 **TUYCHIEV FARRUKH
ABDUMAJITOVICH**
The concept of public policy in
international commercial arbitration:
refusal of the recognition and
enforcement of foreign arbitral
awards ex officio in Uzbekistan

- 165 **ЮНУСОВ ҲАЙДАРАЛИ
МУРАТОВИЧ**
АҚШда нодавлат ноҳукумат
ташкилотларининг юридик
таълимдаги ўрни

- 173 **VALIJONOV DALER
DILSHODOVICH**
Prosecutor's supervision of the
implementation of law on mutual
legal assistance in criminal matters

- 183 **TURSUNOV ABDUKHALIL
ABDUSALIMOVICH**
Insights for Central Asia from the
principles and disputes of
international water law

UDC: 343.244.23

ORCID: 0000-0002-8155-9839

ШАРТЛИ ҲУКМ ҚИЛИШ ИНСТИТУТИНИНГ ЮРИДИК ТАБИАТИ

Очилов Самариддин Камолиддинович,
Тошкент давлат юридик университети
Ихтисослаштирилган филиали,
“Жиноят-ҳуқуқий фанлар” кафедраси
мудири вазифасини бажарувчи;
e-mail: ochilovsamariddin20@gmail.com,

Аннотация. Мазкур илмий мақолада шартли ҳукм қилиш институтининг мазмуни, ижтимоий-ҳуқуқий аҳамияти, уни қўллаш асослари, суд амалиёти ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти динамикаси, бу борада хорижий мамлакатлар қонунчилиги таҳлили, тадқиқотчи-олимларнинг илмий-назарий қарашлари, шартли ҳукмни қўллашнинг долзарблиги, уни қўллашда мавжуд муаммолар ва уларнинг ечимлари, шартли ҳукм қилиш институтини қўллашни кенгайтириш масалалари, шартли ҳукм қилишда қонунчилик ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини кенгайтириш юзасидан илмий-назарий хулосалар баён этилган.

Калит сўзлар: маҳкум, суд, ҳукм, жазо, шартли ҳукм, синов, мажбурият, жазодан озод қилиш.

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ИНСТИТУТА УСЛОВНОГО ОСУЖДЕНИЯ

Очилов Самариддин Камолиддинович,
и.о. заведующего кафедрой
«Уголовно-правовые дисциплины»
Специализированного филиала
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. Данная статья содержит результаты изучения института условного осуждения, динамики его социально-правовой значимости, основ применения, существующей судебной практики и определения в законодательстве. Проанализировано законодательство зарубежных стран и научно-теоретические взгляды ученых-исследователей данного направления. Рассмотрены вопросы срочности применения условного осуждения и проблемы расширения использования этого института. Теоретические выводы и рекомендации направлены на изменение и дополнение законодательства и расширение практики правоохранительных органов при использовании института условного осуждения.

Ключевые слова: заключенный, суд, приговор, наказание, условное осуждение, тестирование, обязательство, освобождение от наказания.

THE LEGAL NATURE OF THE INSTITUTE OF SUSPENDED SENTENCE

Ochilov Samariddin Kamoliddinovich,
The Head of the Department Criminal Law Disciplines
of Specialized branch of Tashkent State University of Law

Abstract. This article contains the results of the study of the institute of suspended sentence, the dynamics of its socio-legal significance, the bases of application, the existing judicial practice and the definition in the

legislation. The legislation of foreign countries and scientific-theoretical views of scientists-researchers of this direction are analyzed. The issues of the urgency of suspended sentence application and the problems of expanding the use of this institution are considered. Theoretical conclusions and recommendations are aimed at changing and supplementing the legislation and expanding the practice of law enforcement agencies in the use of the institution of suspended sentence.

Keywords: prisoner, court, sentence, punishment, suspended sentence, testing, obligation, discharge.

Кириш

Шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини тўла-тўқис рўёбга чиқаришни таъминлашга қаратилган ислохотлар демократик жамиятнинг энг муҳим устувор йўналиши сифатида эътироф этилади. Бугунги кунда амалга ошириб келинаётган суд-ҳуқуқ ислохотлари замирида ҳам жиноят қонунчилигини такомиллаштириш орқали жиноий-ҳуқуқий муносабатларда унга енгиллик бериш назарда тутилади.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон фармони билан тасдиқланган “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”да жиноий жазолар ва уларни ижро этиш тартибини инсонпарварлаштириш амалга оширилиши лозим бўлган вазифалар сифатида эътироф этилди.

Жиноий жазоларни инсонпарварлаштириш, ўз навбатида, шахснинг ижтимоий оғир аҳволга тушиб қолишининг олдини олиш, тайинланган жиноий жазодан ижобий хулоса чиқариш, жамият тартиб-таомилларини қабул қила олиш, энг муҳими, тайинланган жиноий жазонинг инсонийлиги ва суднинг чинакам одиллигини ҳис қила олишини назарда тутди.

Жиноят қонунчилигининг самарали тизимини яратиш давлатнинг қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлат манфаатлари, тинчлик ва хавфсизликни ишончли ҳимоя қилиш бўйича устувор вазифаларидан бири деб эътироф этилди.

Бунинг учун эса жиноят қонунчилиги тизимида фуқароларнинг ҳуқуқлари, эр-

кинликлари ва қонуний манфаатларини самарали ҳимоя қилиш, жазонинг муқобил турлари, рағбатлантирувчи нормалар ва жамоат таъсир чораларини етарли даражада қўллаш ҳамда самарадорлигини ошириш тақозо қилинмоқда.

Шу сабабли жиноят қонунчилиги нормаларини унификация қилиш, жиноий жавобгарлик ва жазо тизимини такомиллаштириш, пировард натижада, фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлат манфаатларининг таъсирчан ва ишончли муҳофаза қилинишини таъминлаш Ўзбекистон Республикасининг жиноят қонунчилигини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари ва вазифалари сифатида қайд этилди.

Маҳкумни ахлоқан тузатишга қаратилган жазо жиноятга эмас, балки жиноятчи-га мослаштирилган бўлиши керак. Мазкур қараш замирида жиноятчи кейинчалик жиноят содир этмаслиги, жамият эса унинг реабилитациясини таъминлаши лозим, деган фикр ётади. Бироқ ушбу назарияни содир этилган жиноят учун чин кўнгилдан пушаймон бўлган шахсларга қўллаб бўлмайдиган [1, 20-б.].

Жиноят қонунчилигидаги жазо институтини ривожлантиришда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги ПҚ-3723-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш концепцияси қабул қилинди. Концепциянинг “Жиноий жавобгарлик ва жазо тизимини такомиллаштириш” йўналиши доирасида рағбатлантирувчи нормалар, жумладан, жазони енгиллаштириш ёки шахсни жи-

ной жавобгарлик ёхуд жазодан озод қилиш шартларини ўрнатувчи нормаларни кенгайтириш назарда тутилди.

Умуман олганда, жазодан озод қилиш институтини такомиллаштириш зарурияти, биринчидан, жазони тайинлашдан кўзланган ҳуқуқий мақсадга эришиш бўлса, иккинчидан, инсонпарварлик принципи рўёбга чиқарилишини таъминлаш, шунингдек, яна бир муҳим жиҳат – биринчи марта жиноят содир этган шахснинг қайта жиноят содир этишига йўл қўймасликдир.

Материал ва методлар

Ўрганиш учун шартли судланганлик институтини, унинг ижтимоий ва ҳуқуқий аҳамияти динамикасини, қўлланилиш асосларини, амалдаги суд амалиёти ва қонунчиликдаги таърифларни ўрганиш керак. Чет давлатларнинг қонунчилиги ва тадқиқотчиларнинг ушбу соҳадаги илмий-назарий қарашлари таҳлил қилинди ва шунингдек, синов муддатини қўллаш муддати ва ушбу муассасадан фойдаланиш кенгайтириш муаммоларини муҳокама қилади. Бу қонунчиликни ўзгартириш ва тўлдириш ҳамда ички ишлар идоралари томонидан институционал шароитлардан фойдаланиш амалиётини кенгайтиришга қаратилган назарий тахминлар ва тавсияларни ишлаб чиқишга имкон берди.

Тадқиқот натижалари таҳлили

Жиноий жазо жиноят содир этишда айбли деб топилган шахсга нисбатан давлат номидан суд ҳукми билан қўлланиладиган мажбурлов чораси сифатида эътироф этилади. Ҳуқуқий жиҳатдан жазо қўллашнинг учта мақсади мавжуд. Булар маҳкумни ахлоқан тузатиш, жиноий фаолиятни давом эттиришга тўсқинлик қилиш, янги жиноятларнинг олдини олишдир. Жазо қўллашда шу учта мақсадга эришиш кўринмаса, бундай ҳолатда жазо қўлланилиши самарасиз бўлади.

Жазодан озод қилиш турлари орасида шартли ҳукм қилиш инсонпарварлик принципининг амалий ифодаси бўлиб,

жазодан кўзланган мақсадга максимал даражада эришишга хизмат қилади. Бунда шахсни жазоламасдан туриб ҳам хулқини тузатиш имкони мавжудлигига асосий эътибор қаратилади. Айнан жазодан озод қилишнинг шартли ҳукм қилиш институтини қўллаш кенгайтириш бугунги кундаги долзарб масалалардан бири сифатида намоён бўлмоқда. Шу сабабли шартли ҳукм қилиш институтини илмий-назарий жиҳатдан тадқиқ этиш, ушбу институтни қўллаш доирасини кенгайтириш жиноят қонунчилигини такомиллаштиришнинг долзарб масалаларидан биридир.

Шартли ҳукм қилиш жиноий жазони амалга оширишдан кўзланган мақсадга эришиш воситаси сифатида хизмат қилади. Мазкур жиноий-ҳуқуқий институт содир этилган қилмиш учун жиноят қонунда назарда тутилган муқаррар жазони қўлламасдан туриб ҳам шахсни тарбиялаш ва жиноят содир этишдан қайтариш мумкин деган суд ҳулосасини ифодалайди. Жиноят содир этган шахс жавобгарлик процесси якунига етмасдан ҳам ўз қилмишининг моҳиятини тушуниб етади ва тегишли ҳулосага келади. Бундай ҳолат қонунда муқаррар бўлган жиноий жазони қўлламаслик заруриятини келтириб чиқаради.

Жиноят ҳуқуқи жиҳатидан синов муддати муқобил жиноий жазонинг тури ҳисобланади. Шартли қамоқнинг жиноий-процессуал жиҳатлари – судгача иш юритиш босқичлари, жазо тайинлаш ва муайян ҳуқуқий чоралар таъсири (асосий ва ихтиёрий мажбуриятлар)да намоён бўлади. Жиноят ҳуқуқи жиҳатидан синов муддати муқобил жиноий жазонинг тури ҳисобланади [16, 54-б.].

Синов муддатини амалга ошириш ёки синовни назорат қилишдаги замонавий тенденциялар синов муддати давомида пробацияга олинган шахсни қайта тиклаш (реабилитация) ва жамиятга мослаштириш (ресоциализация)нинг устувор йўналиши сифатида эътироф этилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси жиноят кодексининг бўшинчи бўлимида жавобгарлик ва жазодан озод қилиш доирасида 72-моддага мувофиқ, шартли ҳукм қилишнинг норматив асослари белгиланган. Мазкур моддага кўра, суд шартли ҳукмни қўллаш масаласини озодликдан маҳрум қилиш, интизомий қисмга жўнатиш, хизмат бўйича чеклаш ёки ахлоқ тузатиш ишлари жазоларини тайинлаш вақтида ҳал қилади.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 73-моддасида синов муддати, синов муддатини назорат қилувчи органлар, шартли ҳукм қилинган шахсга юклатиладиган мажбуриятлар, шартли ҳукм мажбуриятларини бажармаслик оқибатлари, мажбуриятларнинг ҳаммаси ёки бир қисмини олиб ташлаш ёки янги мажбуриятлар юклаш тартиби баён этилган.

Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги доирасидаги давлатлар жиноят қонунчилигида ҳам шартли ҳукм қилишга оид нормалар мавжудлигини кўришимиз мумкин. Мазкур давлатлар жиноят қонунчилигидаги шартли ҳукм қилиш орқали жазодан озод қилиш механизми бир қатор ўзига хос бўлган хусусиятларга кўра, бизнинг жиноят қонунчилигимиздан фарқли жиҳатлари намоён бўлади.

Хусусан, Беларусь Республикасининг Жиноят кодексида [2] эса шартли ҳукм ўн биринчи бўлим, яъни жиноий жавобгарликнинг бошқа чоралари сифатида 79-моддасига мувофиқ, шартли ҳукмни жазони шартли равишда қўлламаслик билан судлаш сифатида изоҳлайди.

Грузия Республикасининг жиноят қонунчилигида шартли ҳукм қилишга оид муносабатларнинг батафсил тартибга солинганлигини кўришимиз мумкин. Мазкур давлат Жиноят кодексида шартли ҳукмга оид қоидалар алоҳида ўн иккинчи бўлимда [3] акс этган бўлиб, 63-моддада шартли ҳукм қилиш тартиби, 63-моддада

шартли ҳукм қилиш асослари, 64-моддада синов муддати, 65-моддада мастъулиятни белгилаш, 66-моддада назорат ва ёрдам, 67-моддада шартли ҳукмни бекор қилиш ёки синов муддатини қисқартириш белгиланган.

Қозоғистон Республикасининг Жиноят кодексида ҳам алоҳида тўртинчи бўлимда [4] шартли ҳукмга оид нормалар баён этилган. Мазкур давлат Жиноят кодексининг 63-моддасида шартли ҳукм қилиш, 64-моддасида шартли ҳукмни бекор қилиш асослари алоҳида ёритилган.

Россия Федерацияси Жиноят кодексининг [5] ўнинчи бўлимида жазо тайинлаш доирасида 73-моддага мувофиқ, шартли ҳукм қилиш тартиблари белгиланган. Ушбу давлат Жиноят кодексида шартли ҳукм қилиш жазодан озод қилиш тури сифатида эмас, жазо тайинлаш тоифалари сифатида қайд этилган.

Худди шунингдек, Арманистон Республикаси Жиноят кодексининг [6] ўнинчи бўлимида жазо тайинлаш 70-модда тартибида жазонинг шартли равишда қўлланилмаслиги белгиланган. Мазкур давлат қонунчилиги ҳам шартли ҳукм қилишни жазодан озод қилиш институти сифатида инкор этиб, жазо тайинлаш тоифаси сифатида қарайди ва шартли ҳукм эмас, балки жазони шартли қўлламаслик асоси сифатида баён қилади.

Озарбайжон Республикасининг Жиноят кодекси тўққизинчи бўлими 70-моддаси [7] тартибида шартли ҳукм қилиш ҳам Россия Федерацияси ва Арманистон Республикаси жиноят қонунчилигига ўхшаш бўлиб, шартли ҳукм қилиш жазо тайинлаш доирасида тартибга солинади.

Ўзбекистон Республикаси жиноят кодексининг бешинчи бўлимида жазодан озод қилиш доирасида шартли ҳукм қилиш баён этилган бўлса-да, Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2006 йил 3 февралдаги «Судлар томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғриси-

да»ги 1-сон қарорида шартли ҳукм қилишга оид нормаларга шарҳ берилган.

Ваҳоланки, жиноят қонунчилигимизга кўра, шартли ҳукм қилиш Жиноят кодексининг жазодан озод қилишга оид бўлимида тартибга солинган экан, шартли ҳукм қилишга оид нормалар юзасидан Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2016 йил 27 декабрдаги “Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш ва жазони енгилроғи билан алмаштириш бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 28-сон қарори доирасида тушунти-

риш берилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланарди.

Мамлакатимиз биринчи инстанция судларида жиноят ишлари кўриб чиқиши динамикасига эътибор қаратадиган бўлсак, жиноят содир этган шахсларга нисбатан кўриб чиқилган жиноят ишлари, судланганлар, шундан озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлган жазо ва озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинланганлар шартли ҳукм қилинганлар сони бўйича ўзаро тафовутлар мавжудлигида кўринади.

1-жадвал

Йиллар	Жами кўриб чиқилган жиноят ишлари		Судланганлар	Шундан		
	Иш	Шахс		ОМҚ билан боғлиқ жазо тайинланганлар	ОМҚ билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинланганлар	Шартли ҳукм қилинганлар
2019 й.	28846	36845	27603	7017	19286	1368
2020 й.	30282	38137	28000	7111	19838	1051
2021 й. 1-ч.	9808	12696	9467	2492	6610	306

Мазкур жадвалга эътибор қаратадиган бўлсак, 2019 йилда жами судланган шахсларнинг 25 фоизига озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ жазо, 70 фоизига озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинланган бўлса, 0,05 фоизи шартли ҳукм қилинган.

Шунингдек, 2020 йилда жами судланган шахсларнинг 25 фоизига озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ жазо, 52 фоизига озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинланган бўлса, 0,03 фоизи шартли ҳукм қилинган.

Ёки, 2021 йилнинг 1-чорагида жами судланган шахсларнинг 26 фоизига озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ жазо, 70 фоизига озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинланган бўлса, 0,03 фоизи шартли ҳукм қилинган.

Жазодан озод қилиш институти катта ижтимоий аҳамиятга эга. Маҳкумнинг хулқ-атворидаги ижобий ўзгаришларга қараб, жиноий репрессия ҳажми қисқартириб борилади, жазонинг мақсадига қараб аниқ шахсга нисбатан тегишли муносабат билдирилади [8, 4-6].

Суд шартли ҳукмни қўллашда содир этилган жиноятнинг хусусияти ва ижтимоий хавфлилиқ даражаси, айбдорнинг шахси ва ишдаги бошқа ҳолатларни эътиборга олади. Суд жазо тайинлаш масаласини кўриб чиқаётган вақтда шартли ҳукм қилиши учун айбдор тайинланган жазони ўтамасдан туриб ҳам унинг хулқини назорат қилиш орқали тузатиш мумкин, деган қатъий фикрга келиши лозим.

Айбдорга нисбатан суд белгиланган синов муддати давомида жазонинг шартли-

лигини бекор қилиш асослари келиб чиқ-маса, тайинланган жазони ижро этмаслик тўғрисида қарор чиқаради. Синов муддати бир йилдан уч йилгача белгиланади.

Қонун синов муддати давомийлигини тайинланган жазо миқдори билан боғла-майди. Бу масала суд томонидан ҳар сафар содир этилган жиноятнинг хусусияти ва судланувчининг шахсидан келиб чиқиб ҳал этилади.

Озодликка чиқувчилар учун жиноятни бошқа қилмаслик шarti қўйилиб, жазо шартли равишда бекор қилинишига олиб келади. Шунинг учун ушбу турдаги озод қилиш шартли деб номланади.

Шу билан бирга, ҳукм, аслида, синов муддати сифатида ишлайди, шартли синов давомида озод қилинган шахс қонун билан белгиланган шартларгариоя қилиши керак [9, 8-б.].

Шартли ҳукм қилинганда, суд мавжуд асосларга кўра, маҳкумга нисбатан му-айян вақт мобайнида бир қатор мажбури-ятларни юклайди. Мазкур мажбуриятлар ўз хусусиятига кўра икки гуруҳга бўли-нади. Бунда биринчи гуруҳга кирадиган мажбуриятларни реабилитация мажбу-риятлари, иккинчи гуруҳни режим маж-буриятлари деб эътироф этиш мақсадга мувофиқ.

2-жадвал

ШАРТЛИ СИНОВ МАЖБУРИЯТЛАРИ	
<i>Реабилитация мажбуриятлари</i>	<i>Режим мажбуриятлари</i>
Етказилган зарарни бартараф қилиш	Яшаш жойи ўзгариб қолса, бу ҳақда махсус ваколатли органга хабар бериш
Ишга кириш	Иш жойи ўзгариб қолса, бу ҳақда махсус ваколатли органга хабар бериш
Ўқишга кириш	Ўқиш жойи ўзгариб қолса, бу ҳақда махсус ваколатли органга хабар бериш
Алкоголизм касаллигидан даволаниш курсини ўташ	Вақти-вақти билан махсус ваколатли органлардан рўйхатдан ўтиб туриш
Гиёҳвандлик ва заҳарвандлик касаллигидан даволаниш курсини ўташ	Муайян жойларда бўлмаслик
Таносил касаллигидан даволаниш курсини ўташ	Муайян вақтда яшаш жойида бўлиш

Жазони ижро этишнинг эркинликни чекламаган режими уни амалга ошириш, кўп даражада жиноят қонунчилиги, қонуности ҳужжатлари, актлар, шунингдек, суд ҳукми ва жазо тайинланиши орқали ҳуқуқий тартибга солиниши билан ажралиб туради. Бу эркинликни чеклайди, муҳим профилактика имкониятларини яратади, аммо уларни тўлиқлигича амал-га оширишда тегишли принципларга риоя қилишни талаб қилади. Улар қўйида-гиларни ўз ичига олади: ижтимоий криминологик мустаҳкамлик, маҳкумлар томонидан тақиқ ва мажбуриятларга зарур ва етарлича риоя қилиниши, аниқ ва

мақсадга мувофиқлиги, ўз вақтида тузатиш [10, 9-б.].

Шахснинг синов муддатини ўташи давомида суд томонидан унга юклатилган мажбуриятларни бажармаслиги ёки номуносиб хатти-ҳаракат содир этиши муайян ҳуқуқий оқибатларни келтириб чиқаради. Синов муддатида бўлган шахснинг хатти-ҳаракатлари ва унинг шартли синовга бўлган муносабати унинг хулқи устидан назорат олиб борувчи орган томонидан кузатиб борилади ва тегишли муносабат билдирилади.

Хусусан, ҳукм қилинган шахснинг хулқи устидан назорат олиб борувчи органнинг

тақдими билан суд синов муддати давомида унга юклатилган мажбуриятларнинг ҳаммаси ёки бир қисмини олиб ташлаши ёки унинг зиммасига янги мажбуриятлар юклаши ҳам мумкин.

Шунингдек, шартли ҳукм қилинган шахс синов муддати давомида суд унга юклаган мажбуриятларни бажармаса ёхуд жамоат тартиби ёки меҳнат интизомини бузганлиги учун унга маъмурий ёки интизомий таъсир чораси қўлланилган бўлса, суд унинг хулқи устидан назорат олиб борувчи орган тақдимномасига биноан, жазонинг шартлилигини бекор қилиб, ҳукмда тайинланган жазони ижро этиш тўғрисида ажрим чиқариши мумкин.

Шу билан бирга, содир этилган ҳуқуқбузарликнинг хусусияти ва муайян ҳолатларни, маҳкумнинг шахси ва синов муддати давомидаги хулқ-атворида доир маълумотларни ҳисобга олиб, суд шартли ҳукмни аслича қолдириш тўғрисида қарор қабул қилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 ноябрдаги ПҚ-4006-сон «Жиноят-ижроия қонунчилигини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорига мувофиқ, 2019 йил 1 январдан мамлакатимизда Пробация хизмати жорий этилиб, шартли ҳукм қилинган ва жазони ўташдан муддатидан илгаришартли озод қилинган шахсларнинг хулқ-атвори устидан таъсирчан назоратни амалга ошириш ушбу хизмат бўлинмаларининг асосий вазибаларидан бири этиб белгиланди.

Назорат остидаги синов муддати ва назоратсиз синов муддати бўлиб, иккаласини бекор қилиш учун қамоқ вақтини ҳисобга олиш лозим бўлган. Натижалар шуни кўрсатадики, яхши шароитлар ва кўп-роқ учрашувлар юқори даражадаги назорат олиб борилишини тақозо қилган. Пробация ходимлари ҳуқуқбузарларни чақириб олиш ва қамоққа олиш эҳтимоли юқори бўлганлигини аниқлаган. Бу жуда

муҳим бўлиб, назорат остидагиларга қўлланадиган синов муддатининг энг кенг тарқалган тури шартли ҳукм эди [11, 67-б.].

Жиноят содир этган шахсларни ахлоқан тузатиш, уларни жамиятдан ажратмаган ҳолда жамоатчилик билан узвий ҳамкорликда қайта тарбиялаш пробацяннинг моҳиятини ифодалайди. Мамлакатимизда озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазоларни ижро этиш, пробацян бўлинмалари назорати остидаги шахсларнинг хулқ-атвори устидан таъсирчан назоратни амалга ошириш бўйича янги тизим яратилди. Натижада назорат остидагилар томонидан қайта жиноят содир этилиши камайишига эришилди.

Масалан, судланган шахслар томонидан оғир ёки ўта оғир жиноятлардан қасддан одам ўлдириш (ЖК 97-101-моддалари) жинояти 2020 йилда (377 та) 2018 йилга (479 та) нисбатан 102 тага камайган бўлса, қасддан баданга оғир ва ўртача оғирликда тан жароҳати етказиш (ЖК 104-105 моддалари) жинояти 2020 йилда (1880 та) 2019 йилга (1614 та) нисбатан 266 тага, 2018 йилга (2073 та) нисбатан 193 тага камайган [12].

Шартли ҳукм қилиш институтининг ҳуқуқни қўллаш амалиётида кенг жорий этилиши ижтимоий ҳолати, шахсий характер ва хусусиятларига кўра, жазога ҳукм қилиниши мақсадга мувофиқ бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини тўла-тўқис рўёбга чиқариш, жазодан кўзланган ҳақиқий мақсадга эришиш, жиноят содир этган шахснинг хулқига акс таъсирининг олдини олишга хизмат қилади. Шу боис шартли ҳукм қилиш институти илмий-назарий жиҳатдан чуқур тадқиқ этилиши орқали ушбу институтни кенгроқ қўллашга эришиш муҳим аҳамият касб этади.

Бундан ташқари, жиноят ҳуқуқи ва жиноят қонунчилиги нуқтаи назаридан шартли ҳукм қилишнинг ўрнига аниқлик киритиш учун ушбу институтнинг жиноят

хуқуқи тизимида жойлашишини қайта қўриб чиқиш лозим. Жумладан, хорижий мамлакатлар қонунчилиги, тадқиқотчи-олимларнинг қарашлари, шартли ҳукм қилишга оид илмий-назарий категориялар, шартли ҳукмнинг ижтимоий-хуқуқий мазмуни ҳам унинг жазо тайинлаш ёки жазодан озод қилиш институтлари доирасида бўлишини инкор қилади. Шунга қўра, шартли ҳукм қилиш институти ўзининг илмий-назарий ва ижтимоий-хуқуқий моҳиятига қўра, алоҳида хуқуқий таъсир чораси сифатида жиноят хуқуқида ўрин эгаллаши ва пировард натижада, жиноят қонунчилигида алоҳида институт сифатида ҳаракат қилиши мақсадга мувофиқ.

Хулосалар

Юқорида баён этилганларга қўра, шартли ҳукм қилиш институти тадқиқ этиш бу борада юзага келган долзарб масалаларнинг илмий-назарий ечимлари юзасидан қуйидаги хулосаларни келтириб чиқаради:

биринчидан, шартли ҳукм қилиш институти қўллаш доирасига тушадиган

шахснинг ижтимоий-хуқуқий портретини шакллантириш, бунда шартли ҳукм талабларини шахс ижтимоий-психологик портретида асосий индикаторлар сифатида эътироф этиш;

иккинчидан, шартли ҳукм қилиш институти жиноят қонунчилигини такомиллаштириш ва расмий шарҳлар орқали берилган тушунтиришлар ёрдамида ушбу институтдан хуқуқни қўллаш амалиётида фойдаланишни кенгайтириш;

учинчидан, шартли ҳукм қилиш институти жазодан озод қилишдан алоҳида бўлим сифатида ажратиб, бошқа хуқуқий таъсир чораси доирасидаги институт сифатида белгилаш ва хуқуқий мазмунини батафсил ёритиш.

Тадқиқот мавзуси юзасидан қайд этилган илмий-назарий ва таҳлилий хулосалар мамлакатимиз жиноят қонунчилигига шартли ҳукм қилиш институти алоҳида бўлим сифатида киритиш ва унинг хуқуқий мазмунини батафсил ёритиш орқали хуқуқни қўллаш амалиётида фойдаланишни кенгайтиришга хизмат қилади.

REFERENCES

1. Holikulov U.Sh. Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish sharoitida O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligini takomillashtirishning nazariy asoslari. Juridik fanlar doktori dissertatsiyasi avtoreferati [Theoretical foundations of improving the criminal legislation of the Republic of Uzbekistan in the context of deepening democratic reforms. Author's abstract of the dissertation of the Doctor of Law]. Tashkent, 2019, pp. 20-57.
2. Ugolovnyj kodeks Respubliki Belarus' [Criminal Code of the Republic of Belarus]. Available at: https://www.legislationline.org/download/id/8314/file/Belarus_CC_1999_am2019_ru.pdf/ (accessed 26.01.2021).
3. Ugolovnyy kodeks Gruzii [Criminal Code of Georgia]. Available at: https://www.legislationline.org/download/id/8305/file/Azerbaijan_Criminal_Code_am_2018_ru.pdf/ (accessed 26.01.2021).
4. Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazakhstan [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan]. Available at: https://www.legislationline.org/download/id/8973/file/Kazakhstan_Criminal%20Code%20%20%E2%84/ (accessed 26.01.2021).
5. Ugolovnyj kodeks Rossijskoj Federacii [Criminal Code of the Russian Federation]. Available at: https://www.legislationline.org/download/id/8292/file/Russian_Federation_CC_am2019_ru.pdf/ (accessed 26.01.2021).

6. Uголовnyj kodeks Respubliki Armeniya [Criminal Code of the Republic of Armenia]. Available at: https://www.legislationline.org/download/id/8989/file/ARM_Criminal%20Code_ru_as%20of%2010%20Jul%202019.pdf/ (accessed 26.01.2021).

7. Uголовnyj kodeks Azerbajdzhanskoj Respubliki [Criminal Code of the Republic of Azerbaijan]. Available at: https://www.legislationline.org/download/id/8305/file/Azerbaijan_Criminal_Code_am_2018_ru.pdf/ (accessed 26.01.2021).

8. Jakovleva L.V. Institut osvobozhdeniya ot nakazaniya v Rossijskom prave [Institution of exemption from punishment in Russian law. Abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Law]. Moscow, 2003, p. 4.

9. Rashidov Sh.M. Uголовno-pravovye problemy primeneniya uslovno-dosrochnogo osvobozhdeniya ot otbyvaniya nakazaniya (po materialam Respubliki Dagestan) [Criminal legal problems of the application of parole from serving a sentence (based on the materials of the Republic of Dagestan). Abstract of dissertation for the degree of candidate of legal sciences]. Makhachkala, 2005, p. 8.

10. Rahmatuli Z.R. Nepenitenciarnyj rezhim ogranicheniya svobody: jeffektivnost' i sredstva obespecheniya [Non-penitentiary regime of restriction of freedom: efficiency and means of ensuring. Abstract of dissertation for the degree of candidate of legal sciences]. Tomsk, 2018, p. 9.

11. Hilgendorf J. Understanding the role of probation: observing the effectiveness of probation as an alternative to incarceration in Larimer county Colorado. In partial fulfillment of the requirements. For the Degree of Master of Arts Colorado State University Fort Collins, Colorado. Spring 2017, p. 67.

12. Jinoyat ishlari bo'yicha sudlarning 2018-2019 yillar hamda 2020 yil asosiy ko'rsatkichlari. Official website of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan. Available at: https://stat.sud.uz/file/2021/jib/jib_2020.pdf/ (accessed 26.01.2021).

13. Tynybekov N.T. Praktika primeneniya probacii v zarubezhnyh stranah [The practice of using probation in foreign countries]. Juridicheskaja nauka – Legal science. 2019, no 5, p. 54.